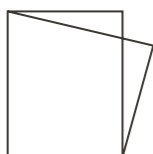


En oversat professionsteoretiker: Terence J. Johnson



Jakob Ditlev Bøje,
lektor, Institut for
Kulturvidenskaber,
Syddansk Universitet

Terence J. Johnson var en britisk sociolog ansat på Institute of Commonwealth Studies, London Universitet. Han blev senere leder af sociologiafdelingen på Leicester Universitet og medlem af Den Internationale Sociologforening (ISA) i gruppen for studier af professioner. Han døde i 2006.

Hans bog, *Professions and Power*, udkom første gang i 1972 og er internationalt kendt. Den blev oprindeligt udgivet på Palgrave Macmillan, men blev i 2016 genudgivet på Routledge. I den forbindelse skrev Mike Saks og John Flood et forord, hvori de fremhæver bogens fortsatte relevans for nutidens diskussion om professioner.

Bogen er forholdsvis kort (96 sider i den første udgave) og dermed letlæst. Den udkom oprindeligt i serien *Studies in Sociology*, hvis formål var et levere korte men omfattende behandlinger

af sociologiske temaer. Serien blev ledet af Anthony Giddens – før han blev rådgiver for Tony Blair.

I Danmark er bogen refereret i bl.a. Inge Weicher og Per Fibæk Laursens (2003) nu lidt ældre antologi *Person og profession*. Endvidere er den omtalt i Jesper Due og Jørgen Steen Madsens (1990) udredning for Danmarks Lærerforening, *"Man kan kun gå på to ben"*. Her blev de to nu pensionerede sociologer sat til at vende muligheder og begrænsninger i forhold til professionalisering af lærerstanden.

Ud over dette er det mig bekendt begrænset, hvilken indflydelse bogen har haft på diskussioner om professioner og professionalisering i Danmark. Det gør den til en oversat bog. Ikke mindst fordi jeg mener, den stadig har noget at sige i denne henseende.

Professions skeptiker?

Johnson er i eftertiden blevet kategoriseret som en såkaldt professions skeptiker (bl.a. Abbott 1988; Witz 1992). Dvs. en figur, der entydigt beskriver professioner og professionelle som drevet af magtmæssige interesser, som elitære, antidemokratiske, monopolistiske grupper osv. Jeg mener, bogen kan tolkes anderledes, selvom den ganske vist rummer beskrivelser og analyser, som vender den professionsvenlige litteratur (bl.a. Parsons' funktionalisme samt den senere trækanalyse) på hovedet og omfortolker professionernes "myter" om sig selv – fx deres altruisme og fokus på 'samfundets bærende værdier'.

Johnson argumenterer for en professions sociologi, der er historisk specifik. Det mener han ikke, Parsons' funktionalisme, trækanalysen eller professionernes beskrivelser af sig selv er. Snarere mener Johnson, at denne type professions forskning har opgivet de større spørgsmål om professionernes fremkomst, rolle i arbejdsdelingen, forhold til industrialisering, dominerende grupper osv. for i stedet at beskæftige sig med mindre, definatoriske og ahistoriske spørgsmål af typen: Er dette en hel, halv eller kvart profession, hvad karakteriserer vidensgrundlaget, findes der et fagsprog, er der autonomi i arbejdet osv. Den mainstreamprægede professions forskning lukker sig kort sagt om sig selv og tager for givet, at professioner og professionelle er særlige erhverv og mennesker, som ikke kan sammenlignes med andre erhverv og mennesker. Op imod denne tradition formulerer Johnson en teori, som er funderet i det, han kalder producent-konsumentforholdet.

Producent-konsument-forholdet

Ideen om dette forhold tager afsæt i teori (bl.a. Marx) om udviklingen af det moderne samfund med en kompleks og differentieret arbejdsdeling. Ifølge Johnson skaber denne arbejdsdeling *social distance* mellem dem, der producerer varer og ydelser, og dem, der forbruger disse varer og ydelser. Man kan også sige, at den moderne arbejdsdeling skaber en *ubestemthed* i forholdet mellem producent og konsument, en ubestemthed, som søges minimeret og kontrolleret på forskellige måder. Johnson udvikler en række typologier til at beskrive disse forskellige 'måder', og profession og professionalisme skal forstås som én af disse. Jeg vil i det følgende omtale og kommentere disse typologier.

Collegiate (profession)

Betragtet fra producent-konsumentforholdet er det særlige ved professioner, at de i høj grad definerer og kontrollerer dette forhold. Johnson bruger termen *collegiate* om professioner, fordi han ønsker at betone, at professioner kontrollerer producent-konsumentforholdet på en *kollegial* vis. I professionernes egen terminologi bliver denne omstændighed ofte omtalt som *kollegial selvkontrol*: Professionernes (fag)foreninger udvikler instrumenter og procedurer, hvormed udøvelsen af arbejdet og overholdelsen af forskellige normer kan kontrolleres.

Ifølge Johnson kan professioner kontrollere arbejdet på denne måde, fordi producent-konsumentforholdet i deres tilfælde er præget af en høj grad af ubestemthed: "The greater the social distance, the greater the 'helplessness'

of the client, then the greater the exposure to possible exploitation and the need for social control" (Johnson 1972, s. 44). Johnson skriver også, at professioner er historisk konstitueret via en stor, afhængig, heterogen og for så vidt svag konsumentgruppe.

Svagheden bliver til dels skabt via forholdet mellem praktiserende og klient, hvilket typisk er et ét-til-ét-forhold for lukkede døre. Alene og sårbar over for f.eks. en praktiserende læge kan det være svært for konsumenten at stille krav, være medvirkende til at stille egen diagnose, foreslå behandling mv. Forsøg på at samle konsumenter i patientforeninger og brugergrupper ses hyppigt – ikke mindst i dag – men når man går til den praktiserende læge, psykolog, advokat mv., sidder man der som regel stadig alene.

Johnson kommer ind på andre af professionernes kendetegn. I den professionsvenlige litteratur er disse netop kendetegn, dvs. ontologiske træk, hvormed professioner defineres uafhængigt af tid og sted. For Johnson bliver disse træk til kontrolmekanismer. Det er på denne måde, at den professionsvenlige litteratur vendes på hovedet.

For eksempel understreger Johnson, at professionernes viden og tekniske kompetence, som især er det træk, der bruges til at legitimere professioner, er en *esoterisk* viden. Dvs. en viden, der adskiller den indviede fra den ikke-indviede, ekspert fra lægmand, ligesom det historisk er sket omkring præster, troldmænd, shamaner, hekse mv.

Professionerne trækker altså på og viderefører religiøse skikke med henblik på at skille sig ud som 'nogle særlige'. Selvfølgelig *har* professionelle en viden og en kompetence, som lægmand ikke har; det er Johnson for så vidt ikke uenig i. Han har bare et andet syn på karakteren og formålet med denne "mystiske" viden:

The power relationship existing between practitioner and client may be such, then, as to enable the practitioner to increase the social distance and his own autonomy and control over practice by engaging in a process of 'mystification'. Uncertainty is not, therefore, entirely cognitive in origin but may be deliberately increased to serve manipulative or managerial ends (Johnson 1972, s. 43).

I dag kan man overveje, om det er en lignende mystik, der udfolder sig, når forskellige professioner kobler sig på mantraet om evidensbaseret praksis. Dvs. et vidensgrundlag, som kun de færreste – og slet ikke konsumenterne – har en chance for at gennemskue.

Ud over viden omfortolkes

- Jurisdiktioner til monopoler.
- Kontrollen af adgang til uddannelse og erhverv sker ikke med henblik på at udvælge de bedste kandidater, men for at skabe en homogen og stærk gruppe konfronteret med en heterogen og svag konsumentgruppe.
- Udviklingen af et fagsprog sker ikke for at kvalificere praksis, men for at etablere en nyreligiøs kult baseret på symboler (bl.a. kitlen) og legender om fx den altruistiske Florence Nightingale.

- Professionelle blander sig ikke i den offentlige debat for at kvalificere denne, men for – "with missionary zeal" (Johnson 1972, s. 57) – at styrke autoriteten.
- Osv.

Opsummerende kan man med Johnson sige, at: "Professionalism (...) becomes redefined as a peculiar type of occupational control rather than an expression of the inherent nature of particular occupations. A profession is not, then, an occupation, but a means of controlling an occupation" (Johnson 1972, s. 45).

Patronage

Som den diametrale modsætning til professioner beskriver Johnson det, han kalder patronage. I dette tilfælde kontrolleres producent-konsument-forholdet ikke af producenten, men af konsumenten. Hvor konsumentgruppen under professioner var bred, heterogen, afhængig og svag, er konsumenten under patronage en smal, homogen og stærk gruppe.

Johnson skelner mellem to forskellige typer af patronage: (1) oligarkisk patronage og (2) virksomhedspatronage. Oligarkisk patronage er den tidligste form og henføres bl.a. til aristokratier og 'store huse' i England og Italien i 1600-tallet og 1700-tallet. Her køber patronen bestemte ydelser og varer af fx kunstnere, håndværkere, arkitekter, doktorer og præster, som defineret og ønsket af patronen. Producenterne beskrives som *house men*, købt og holdt af patronen: "Patronage, where it is the rule, creates the 'housed practitioner'. The aristocratic patron 'keeps' his artist, architect, doctor and priest" (Johnson 1972, s. 68).

Virksomhedspatronage er en nyere kontroltype, som viderefører og justerer magtformerne i den oligarkiske patronage. Som navnet antyder, udgøres patronen her af virksomhedsejeren. Producenten bliver mindre direkte defineret og 'holdt' af patronen, men orienterer sig stadig mod lokale kvalitetsstandarder (ikke professionelle normer) som defineret af patronen. Producenten bliver del af et lokalt organisationshierarki med mange forskellige *roller* og *eksperter*, og hans eller hendes kollegialitet er begrænset.

Hvad angår viden og etik, er disse forhold også lokalt bestemte: "Localism also introduces an ethic of limited responsibility, contrasting with that of professionalism – a situation in which the 'professional' does not look beyond the consequences of his actions for the patron" (Johnson 1972, s. 71). Viden mister sin mystiske, hemmelige og kollegialt sanktionerede karakter og bliver i stedet orienteret mod patronens ønsker og behov. Med mere nutidige termer kunne man sige, at viden bliver til anvendt viden, ligesom lokale kurser, træning og 'helskoleforsøg' prioriteres over formel uddannelse.

Mediation

Under mediation medieres producent-konsument-forholdet af en tredje part. Det typiske og mest beskrevne eksempel er staten, som fx har stor indflydelse på forholdet mellem nutidens velfærdsprofessionelle og deres klienter. Johnson nævner også kapitalisten som en mulig tredje part. Kapitalisten medierer i forholdet mellem arbejdere og konsumenter, idet han eller hun på én og samme tid skal orientere sig mod markedet og produktionsprocessen. Kapitalisten

skal prøve at ramme en balance mellem producenter og konsumenter, således at varen opnår den bedste kvalitet til den lavest mulige pris.

Hvad angår staten, kan den 'blande sig' i producent-konsument-forholdet på et væld af måder. Hvordan dette sker, afhænger af statens størrelse, komposition og engagement. Når staten intervenserer, sker det dog typisk for at reducere usikkerheden i producent-konsument-forholdet. Staten bliver groft sagt til 'manager' af dette forhold. Staten kan således definere behovene hos klienten i form af ydelser, eller den kan definere måden, hvorpå disse behov skal indfris af producenten – eller begge dele. I en velfærdsstat definerer staten typisk behovene, mens professionelle medvirker til at definere løsningen. Blandt professionelle opfattes sidstnævnte ofte som *autonomi i arbejdet* eller mulighed for at foretage *professionelle skøn*. Tilskudsordninger, licenser og autorisation er desuden måder, hvorpå staten kan kontrollere producent-konsument-forholdet. Disse ordninger har en noget-for-noget-karakter: Professionen får en vis beskyttelse og monopol på et arbejdsfelt (et *market shelter* ifølge Friedson 2001) mod til gengæld at afgive definitionsret til staten. Det samme gælder omkring statsfinansieret uddannelse kontra uddannelse defineret og udbudt af professionen.

For nogle år siden beskrev jeg dette forhold omkring pædagoger (Bøje 2011). De har historisk fået længere og længere og mere og mere statsstøttet uddannelse mod til gengæld at opgive en del af indflydelsen på uddannelsen, herunder kontrollen af rekrutteringsgrundlaget.

Kontrollen af rekrutteringsgrundlaget er i øvrigt blevet anset for afgørende, hvad gælder et erhvervs muligheder for at blive profession. Ifølge Lortie (1969) kan lærere aldrig blive en 'rigtig' profession, fordi der er et "kronisk stort behov for lærere". Dvs. et behov defineret og reguleret af en velfærdsstat (Lorties artikel var også fra velfærdsstaternes storhedstid). Hvis behovet blev defineret og reguleret af professionen selv, kunne man i princippet forestille sig bedre muligheder for professionalisering. Det ville være nemmere for lærere at blive en lille, homogen og eksklusiv gruppe opsøgt af en stor, heterogen og svag konsumentgruppe. Spørgsmålet er selvfølgelig, om dette er ønskeligt.

Med staten som mediator vokser bureaukratiet. Det indebærer, at den professionelle må orientere sig mod mere end én part, dvs. klienten. I dag tales om et *krydspres* mellem faglig fornuft, forvaltningsfornuft og forretningsfornuft (Hjort 2012), men på Johnsons tid var der kun en faglig fornuft over for en forvaltningsfornuft. New Public Management var ikke opfundet.

Det er værd at bemærke, at ud fra Johnsons perspektiv er bureaukratiet opstået for at sikre både professionelles og klienters rettigheder. Bureaukratiet opfattes ikke som et ondt monster opsat på at genere professionelle og klienter. Spørgsmålet er, om bureaukratiet under New Public Management har udviklet sig i denne retning.

Omvendt kan man spørge, hvor vi ville være uden bureaukratiet. Ifølge Johnson har bureaukratiet minimeret såkaldt dualistiske professionssystemer

(Johnson 1972, s. 80). Dvs. systemer, hvori én gruppe af professionelle typisk orienterer sig mod stærke og rige klienter, mens en anden gruppe orienterer sig mod svage og fattige klienter. Man kan overveje, om en sådan spaltning er ved at opstå i nutidens skole- og sundhedsvæsen, i takt med at staten trækker sig tilbage, og private aktører tager over.

Relevans i dag

Som allerede anført mener jeg, Johnson stadig har relevans for nutidens diskussion om professioner og professionalisering. Jeg har forsøgt løbende at antyde dette, men her afslutningsvis vil jeg pege på nogle områder, hvor jeg især mener, han har relevans.

For det første kunne det se ud til, at det professionskritiske perspektiv, han repræsenterer, i dag hører til sjældenhederne. Der findes en udstrakt mistillid til professionerne blandt politikere og visse forskere, bl.a. Ove Kaj Pedersen, men inden for professionernes egne rækker kunne det se ud til, at det er blevet tiltagende svært at ytre sig kritisk, herunder i deres sponsorerede forskning. Johnsons budskaber kan selvfølgelig være en hård pille at sluge for velmenende professionelle, men at lukke ører og øjne for egen magtudøvelse synes heller ikke at være løsningen. Det kan bl.a. føre til professionstabuer i form af grænser for, hvad der må og kan udtales om arbejdet. Mit indtryk er, at det med tiden er blevet tiltagende svært for bl.a. pædagoger at ytre sig ærligt om deres arbejde, fx at de ikke kun udfører dette i altruismens navn, men også for at få brød på bordet. Desuden at arbejdet med børn og handicappede kan være fysisk og psykisk nedslidende (særligt

under pressede vilkår) og ikke kun noget, der gør den professionelle "high on love" (BUPL 2008).

Det fører mig frem til en *anden* pointe. Ovenfor har jeg omtalt Johnson som professionskritisk og ikke som professions skeptisk. Det har jeg gjort, fordi jeg mener, dikotomien professions skeptisk/ professionsvenlig er uheldig. Jeg mener godt, man kan sympatisere med professionerne og deres bidrag til samfundet, samtidig med at man er kritisk over for visse af deres ideer, selvforståelse, forskning mv. Det indebærer dog, at

man, ligesom Johnson, hæver blikket og forholder sig historisk til professionerne, som én måde hvorpå producent-konsument-forholdet er blevet og fortsat bliver organiseret. På godt og ondt.

For det *tredje* mener jeg, Johnson tilbyder et interessant vokabular og nogle relevante betragtningsmåder, hvad gælder den på ingen måder afsluttede diskussion om professioner vs. organisationer (se fx Noordegraaf 2011; Muzio et al. 2011; Aili, Nilsson & Denicolo 2007; Hansen & Bøje 2017). Diskussionen handler fortsat om, hvad der sker, når

professionelle ansættes i store, markedsdrevne og i dag globale organisationer. Ifølge Johnson vender dette styrkeforholdene om i producent-konsument-forholdet – i konsumentens favør. Uddannelse, viden, etik og kvalitetsstandarder defineres lokalt, og den professionelle 'holdes' (igen) af patronen – som i dag kan antage skikkelse som manager, skoleleder, distriktsleder e.l. Spørgsmålet er, hvor godt denne analyse passer på konkrete forhold, herunder velfærdsprofessionernes situation i den aktuelle stat. Det kan fremtidig forskning forsøge at afdække.

REFERENCER

Abbott, A. (1988). *The System of Professions*. Chicago: The University of Chicago Press.

Aili, C., Nilsson, L. & Denicolo, P. (red.) (2007). *In Tension Between Organization and Profession*. Lund: Nordic Academic Press.

BUPL (2008). *High on Love – professionsetik for en menneskekærlig profession*. BUPL.

Bøje, J.D. (2011). Professionalisering af pædagoger? Om uddannelsespolitikens betydning for pædagogers professionsstatus. I: G. Christensen & E. Bertelsen, *Pædagogiske perspektiver på arbejdsliv*. København: Frydenlund Academic.

Due, J. og Madsen, J. (1990). *Man kan kun gå på to ben: Lærerne mellem profession og fagforening. En sociologisk undersøgelse af Danmarks Lærerforenings medlemmer og tillidsrepræsentanter*. Danmarks Lærerforening.

Freidson, E. (2001). *Professionalism, the Third Logic. On the Practice of Knowledge*. Cambridge: Polity.

Hansen, D.R. & Bøje, J.D. (2017). The 'Strong' State and the 'Soft' Market in Educational Reform Processes: Management Philosophies and Their Consequences. *Power & Education*, 9(1), 18-36.

Hjort, K. (2012). *Det affektive arbejde*. København: Samfundslitteratur.

Johnson, T. (1972). *Professions and Power*. London: Macmillan.

Lortie, D.C. (1969). The Balance of Control and Autonomy in Elementary School Teaching. I: A. Etzioni, *The Semi-Professions and Their Organization*. New York: The Free Press.

Muzio, D., Hodgson, D., Faulconbridge, J., Beaverstock, J. & Hall, S. (2011). Towards Corporate Professionalization: The Case of Project Management, Management Consultancy and Executive Search. *Current Sociology*, 59(4), 443-464.

Noordegraaf, M. (2011). Risky Business: How Professionals and Professional Fields (must) Deal with Organizational Issues. *Organization*, 32(10), 1349-1371.

Weicher, I. & Laursen, P.F. (red.) (2003). *Person og profession. En udfordring for socialrådgivere, sygeplejersker, lærere og pædagoger*. Værløse: Billesø & Baltzer.

Witz, A. (1992). *Professions and Patriarchy*. London: Routledge.